

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Recent Period Turkish Studies

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

Sanayi'den İnas Sultanî'ye: Aksaray İnas Sanayi Mektebi ve Selçuk Sultanîsi

From Girls' Industrial (Sanayi) to Imperial (Sultanî) School: Aksaray Girls' Industrial School and Selçuk Sultanî

Fatih Gürcan¹

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

Öz

Tanzimat sonrası dönemde, kız eğitime de önem verilmesiyle beraber, Dârülmualimât ve inas rüşdiyeleri açılmıştır. Ancak günümüzdeki ortaokul seviyesine denk sayılabilecek olan rüşdiyeler ile yüksek okul seviyesine muadil bulunan Dârülmualimât arasında, eğitim-öğretime köprü oluşturacak lise seviyesinde yeni okulların kurulması, bir ihtiyaç haline dönüşmüştür. Bu ihtiyacı karşılamak için, ilk kez başkent İstanbul'da Yedikule İnas Sanayi Mektebi kurulmuştur. Bu girişimin ardından açılan ve bu çalışmanın odak noktasını teşkil eden Aksaray Nehari İnas Sanayi Mektebi ile onun ardılı olan Selçuk Hatun İnas Sultanîsi çalışmada tetkik edilmiştir. Bu mektep İstanbul'un tarihi merkezi olan Suriçi'nde yer alan bir kız okuludur. Araştırmamızda bu okulun takip ettiği müfredat, gösterdiği gelişim ve öğrenci profili ele alınmıştır. Bu bağlamda Osmanlı'dan Cumhuriyet'e giden süreçte okulun tarihi önemi araştırılıp değerlendirilmiştir.

Abstract

In the post-Tanzimat era, with increasing emphasis on girls' education, institutions such as the Dârülmualimât (Teacher Training Schools for Women) and inas rüşdiyeleri (secondary schools for girls) were established. However, a gap remained between these secondary schools - equivalent to today's middle schools - and the higher education level represented by the Dârülmualimât. This gap created a need for the establishment of new schools at the high school level to serve as an educational bridge. To meet this need, the first girls' industrial school, the Yedikule Girls' Industrial School (Yedikule İnas Sanayi Mektebi), was founded in the capital, İstanbul. This study focuses on one of the subsequent institutions, the Aksaray Girls' Industrial Day School (Aksaray Nehari İnas Sanayi Mektebi), and its successor, the Selçuk Hatun Girls' Sultanî (Imperial) school (Selçuk Hatun İnas Sultanîsi). Located in İstanbul's historic walled city (Suriçi), this school served as an important institution for girls' education. The study examines the curriculum followed by the school, its institutional development, and the student profile. Within this framework, the historical significance of the school in the transition from the Ottoman Empire to the Republic is analyzed and evaluated.

Anahtar Kelimeler

Kız Eğitimi • Orta Öğretim • Tanzimat • Osmanlı Devleti • Selçuk İnas Sultanîsi

Keywords

Girls' Education • Secondary Education • Tanzimat • Ottoman Empire • Selçuk Girls' (İnas) Sultanî (Imperial School)

Atıf | Citation: Gürcan, Fatih. "From Girls' Industrial (Sanayi) to Imperial (Sultanî) School: Aksaray Girls' Industrial School and Selçuk Sultanî." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları–Recent Period Turkish Studies* 47 (2025): 199–220. <https://doi.org/10.26650/YTA2025-1582984>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Gürcan, F.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Fatih Gürcan gurcanfatih@gmail.com

Extended Summary

The Tanzimat Edict represents a significant turning point in the history of the Ottoman Empire. The Westernization efforts initiated under Sultan Mahmud II evolved into a broader process of institutional reform with the proclamation of the Tanzimat Edict, leading to profound transformations across the empire's political and bureaucratic structures. Educational institutions were naturally influenced by this wave of reform, and new schools and institutes were established in line with the spirit of Tanzimat. This reform process, which began with the founding of secondary schools - *Rüşdiyes* - in honour of Mustafa Reşid Pasha, often referred to as the "father of Tanzimat," gradually expanded to encompass institutions at other educational levels. In 1868, the Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi (Lycée Impérial Ottoman de Galata-Serai) was founded with the status of a college, and in 1869, during the tenure of Safvet Pasha as Minister of Education, the Regulation on Public Education (Maarif-i Umumiye Nizamnamesi) was issued, laying the legal foundation for the Tanzimat-era educational system.

When we examine the educational institutions established during the Tanzimat period of the Ottoman Empire, we observe a structured system comprising Sıbyan (İbtidai) Schools equivalent to primary schools, *Rüşdiye* Schools (both civil and military) corresponding to secondary schools, *İdadî* Schools equivalent to high schools, Sultanîes functioning at the level of colleges, and Mekteb-i Âli institutions comparable to academies or higher education institutions. These schools were developed and operated in accordance with the regulations introduced during the Tanzimat era. Students were educated within a framework aligned with the new systemic and bureaucratic vision of the state. However, the success of the Ottoman Empire in implementing this educational model can be assessed from two distinct perspectives. On the one hand, in terms of the quality of education and the calibre of students, these institutions were remarkably successful in cultivating an elite class. Indeed, many individuals educated in these schools played influential roles in the late Ottoman political sphere and were instrumental in both the dissolution of the empire and the founding of the Republic of Türkiye. On the other hand, when evaluated in terms of the proliferation and accessibility of these schools to the broader population, it appears that the intended level of success in widespread educational dissemination was not fully realized.

In terms of the gradual structuring and diversification of the Ottoman educational system, the Tanzimat period marks a significant phase of development. One of the notable outcomes of this diversification was the increasing emphasis on girls' education. The first step in this process was the establishment of Girls' (İnas) *Rüşdiye* Schools, which provided education at the equivalent of a lower secondary level. This was followed by the foundation of the *Dârülmualimât* (Teacher Training School for Women), designed to train female teachers. However, the absence of secondary schools at the high school level between these two institutions created a noticeable gap in the education of girls.

As the number of Girls' *Rüşdiyes* expanded and student enrollment rose, the Ottoman Empire began to accelerate its efforts to establish high school-level educational institutions for girls. In this regard, France once again served as a model. Influenced by the educational reforms implemented under the French Minister of National Education Jules Ferry in 1881 and 1882, the Ottoman Empire issued a regulation on girls' education during the tenure of Münif Pasha as Minister of Education, thereby initiating a new phase in the institutionalisation of female education.

The Ottoman Empire adopted a pragmatic and functional approach to girls' education, integrating both vocational and academic elements within the curriculum. These schools were designed not only to enhance the vocational skills of female students but also to educate them as individuals who were compatible with the socio-cultural fabric of Ottoman society at the time. For this reason, a careful balance between vocational/technical training and academic instruction was established in the curriculum.

The Yedikule Girls' Industrial School emerged as the pioneer of this new educational model. The hybrid structure of its curriculum prompted debates regarding the school's institutional classification and the ministry to which it should be affiliated. Initially established in 1869 under the authority of the Ministry of Trade, the school was later transferred to the Ministry of Education in 1877. Surpassing expectations, the school quickly gained a reputation for success and became an educational hub attracting many female students. However, its geographical location - on the southern periphery of Istanbul - eventually undermined its sustainability. Over time, this remoteness reduced its accessibility and led to a gradual decline in its appeal.

This school was succeeded by the Aksaray İnas Nehari Sanayi Mektebi (*Aksaray Industrial Day School for Girls*), which was established in a far more central and accessible location within the city. Its primary advantage lay in its

convenient urban setting and the boarding education it provided. The presence of a nearby secondary-level model school further enhanced its attractiveness, effectively transforming it into an educational hub for female students. Opened during the reign of Sultan Abdülhamid II, the institution steadily expanded and improved its educational quality over time. Following the declaration of the Second Constitutional Monarchy in 1908, and similar to other *idadî*-level institutions, the Aksaray İnas Sanayi Mektebi was elevated to the status of a “Sultanî”, effectively becoming an imperial college for girls. This new status led to the establishment of an *iptidaî* (elementary) section within the school to ease the transition from Rüşdiye-level education. Moreover, the institution gained access to privileges reserved for Sultanî schools, including expanded resources and institutional prestige. At this point, the school was renamed in honor of Selçuk Hatun, a prominent member of the Ottoman dynasty during the reign of Mehmed II (the Conqueror). The choice of name reflected both the historical legacy of Selçuk Hatun - who had charitable foundations (*vakıfs*) in the region - and the connotation of the term *Sultanî*, thus reinforcing the school's imperial character.

In 1922, the school was relocated from its original site in Horhor, Aksaray, to the Derviş Pasha Mansion in Fındıkzade. This new building, constructed after a fire, entailed considerable costs but was better suited to meet the institution's growing needs. Despite the challenges of the late imperial period, the school not only maintained its operations but also successfully transitioned into the Republican era. Following the establishment of the Republic, the institution was renamed Selçuk Hatun Sanayi Mektebi (Selçuk Hatun Industrial School). Specializing in art and vocational education during the early Republican period, the school notably engaged in international teacher exchanges, sending and hosting educators from abroad. This sustained adaptability and commitment to modernization enabled the school to survive into the present day.

Giriş

Osmanlı eğitim sistemi tıpkı imparatorluğun geneli gibi 600 yıllık süreç içerisinde birkaç kez dönüşüme uğrayan, bir entelektüel mekanizmadır. Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi dönemlerinde göçebe olarak yaşayan Kayı Yörükleri için eğitim, geleneksel Oğuz Töresinin, büyüklerin rol model rolünü üstlendikleri ve genç kuşaklara aktardıkları bir kültürel birikimdi. Akademik bir sınıf/oda sistemi olmadığı olmanın bu eğitim, buna karşın “İrfan” (Fr. La Sagesse, Yun. Sophia) kazandırma bakımından son derece gelişmiş bir düzeyi temsil ediyordu. Osmanlılar, bu süreçten sonra Orhan Gazi döneminde İznik'te açılan ilk medreseyle klasik anlamdaki akademik sistemlerine geçmişlerdi¹. Medreselerde kadın eğitimi bulunmuyordu; ancak medrese öncesi temel eğitim kurumu olan sıbyan mekteplerinde kız öğrencilere de dört işlem ve okuma yazma öğretimi verilmekteydi. Buna karşın Osmanlı'nın klasik dönem okullarını sadece medreseler ile sınırlamak doğru değildir. Saray eğitimi ayrı bir mekanizma olarak devlete yetiştirmiş insan gücü temin etmekteydi. Enderun, sarayın en iç kısmında yer almakta ve buradan yetişen isimler yönetici olarak devlette istihdam edilmekteydi. Enderun'a benzeyen bir başka saray okulu ise harem idi. Padişah ve saltanat ailesinin özel yaşam alanını kapsayan Harem, okul hüviyetine de haizdi ve cariye olarak hareme dâhil edilen kızlar, gözde, ikbal ve hasekilikten sonra imparatorlukta bir kadının ulaşabileceği en üst makam olan valide sultanlığa kadar ulaşabilmekteydiler². Haremden ayrıca bir tür öğretmen görevi üstlenen kalfalar bulunmaktaydı. Kalfalar, aynı zamanda valide sultanların musahipleri gibi görev yapmaktaydılar.

Devletin XIX. yüzyıldaki büyük transformasyonla beraber hemen her alanda batılılaşması ve Avrupa'ya entegre olma çabası doğal olarak eğitim kurumlarına da sirayet etmişti. Sultan II. Mahmud devrinden itibaren bir tür vakıf statüsünde olmakla beraber kız sıbyan mekteplerinin açıldığı görülmektedir. Bu tür mektepler, maarifperver bir padişah olarak bilinen II. Mahmud tarafından desteklenmiştir³. Sultan II. Mahmud Nefs-i İstanbul olarak bilinen tarihi yarımadadan başlayarak Kavaklar olarak bilinen Rumeli ve Anadolu Kavağı'na kadar, İstanbul Boğazı hattında bulunan köy ve mahallelerdeki mekteplerin açılmasını desteklemişti. Bu amaçla Müslüman, Hristiyan ve Musevi ayrımı yapmaksızın, erkek ve kız mektepleri muallim ve kalfalarının miktarına göre Sultan II. Mahmud tarafından okullara mali yardımda (ihsan-ı şahane) bulunulmuştu. Kız eğitimi için kurulan Sultan Mahmud'un yardımda bulunduğu okullar arasında Davud Paşa İskeleyi yakınında bulunan Kamer Hatun Sıbyan Mektebi⁴, Üsküdar-Bulgurlu Nisa Mektebi, Evliya Hoca Mahallesi Hatunlar Mektebi⁵ yer almaktaydı. Bu okulda genellikle bir hoca ve bir de kalfa efendi istihdam olunmaktaydı. Açılan okulların bir kısmı Beyhan Sultan Mektebi'nde olduğu gibi, saltanat ailesine mensup kadınlara ait yalı ve saraylarının yanına inşa edilmişti⁶.

Sıbyan mektebi seviyesinde, arşivdeki tespitimize göre kız mekteplerine ait ilk kayda yine başkent İstanbul'da rastlanılmıştır. 24 Zilhicce 1230/27 Kasım 1815 tarihli bir belgede, Kumkapı'da Serrac (Saraç) İshak Mahallesi'nde Hatice Hanım Vakfı'ndan olan kız mektebinin hocası Hatice Hanım'ın vefatı üzerine, vazifesinin Ayşe Hanım'a tevcihi ve yedine berat itası verildiği not edilmekteydi⁷. Bu dönemde taşrada, özellikle Kur'ân-

¹Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 2019, s. 61-63.

²Mehmet İpşirli, “Harem” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XVI, İstanbul, 1997, s. 135-138.

³Ahmet Vurgun, “19. Yüzyıl Türkiye'sinde Eğitimde Modernleşme Atığı: II. Mahmud ve Tanzimat Döneminde Eğitime Bakış”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Ankara, 2024, s. 185-208.

⁴*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)*, 106/20 (21 Rebiülahir 1247/29 Eylül 1831).

⁵BOA, TSMA, 107/2 (28 Rebiülahir 1247/6 Ekim 1831).

⁶Beşiktaş-Arnautköy'de Çifte Saraylar olarak bilinen Beyhan Sultan Yalısı'nın bitişiğine bir mektep inşa edilmişti. BOA, TSMA, 106/19 (29 Zilhicce 1247/30 Mayıs 1832).

⁷BOA, *Cevdet Maarif* (C. MF), 7/34.

ı Kerîm eğitimi için sıbyan mekteplerinin ve kız öğrencilerin varlığı bilinmektedir; ancak bu mekteplerin faaliyetleri merkezi idarenin tahsisatı ile değil, yerel vakıfların katkılarıyla gerçekleşmekteydi.

Osmanlılarda sıbyan mektebi sonrası rüşdiye eğitimi Tanzimat'tan sonra ortaya çıkmış bir kavramdır. Sıbyan mekteplerinde temel hedef okuma-yazma ve basit işlem yeteneği olduğundan bu okullardaki muallimler/muallimelerde herhangi teknik bir ihtisaslaşma söz konusu değildi. Zaten sıbyan mekteplerinin Maarif Nizamnamesi oluşana kadar resmi bir statüleri yoktu ve tamamen kuruldukları bölgenin, kendine özgü ihtiyaçları kapsamında eğitim vermekteydiler. 1847'de Mustafa Reşid Paşa'nın öncülüğünde⁸ kurulan Rüşdiye mekteplerinin tesisi aslında orta öğretim seviyesinde Batılı tarzda insan yetiştirme usulünün ilk adımıydı. Bu okulların açılması için öncelikle komisyon oluşturulmuş hatta okulların kendisinden evvel Mekatib-i Rüşdiye Nezareti ihdas edilmişti. Ancak bu nezareti gerçek anlamda bir bakanlık olarak tanımlamak zordur. Zira bu nezaret, aslında Bab-ı Meşihat'a ve Evkâf-ı Hümâyün Nezaretine bağlı olduğu için otonom şekilde hareket etme yetisine sahip değildi. Bu iki kurum geleneksel eğitim anlayışını temsil eden müesseseler oldukları için aslında nezaretin varlığı eğitimdeki bu yenileşmeyi tam yansıtmıyordu.

1847'de Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti, Mekatib-i Umumiye Nezareti'ne dönüştürülmüştü⁹. Bu sadece bir isim değişikliği değil aynı zamanda bir mekanizma değişikliğiydi. Yeni müessese, Bab-ı Meşihat'a ve Evkâf-ı Hümâyün'dan bağımsız bir nezaret idi. Vakainüvis Esad Efendi¹⁰ bu kurumun başına getirilmişti¹¹. Aynı yıl rüşdiye mektepleri, Mustafa Reşid Paşa'nın sadaret makamında bulunduğu sırada faaliyete geçmiş ve ilk rüşdiye mektepleri toplamda beş adet olmak üzere İstanbul'da açılmıştı. Bu mekteplerden en popüler ve ilk açılmış olanı Davudpaşa İskeleyi civarında kurulan Naz Perver Kadın Rüşdiyesi idi. Davudpaşa Medresesi'nden farklı bir kurumsal kimliğe sahip olan ve bu kurumdan yaklaşık 850 metre uzaklıkta yer alan Naz Perver Kadın Mektebi, sıbyan mektebi olarak kurulduktan sonra 1847'de bir rüşdiye'ye dönüşmüştü. Dolayısıyla ilk rüşdiye olarak Davudpaşa Rüşdiyesi yerine Davudpaşa semtinde yer alan Naz Perver Kadın Rüşdiye Mektebi tabirini tercih etmek daha doğru olacaktır. Okula yoğun bir ilgi olmasından ötürü 1848'de altı bin kuruş ek ödenekle binanın kapasitesinin artırılması ve ek derslik yapılması Maarif-i Umumiye Meclisi'nce kararlaştırılmıştı¹².

1. Tanzimat Okulları

Osmanlı Devleti'nde lise seviyesinde Batılı tarzda eğitim veren iki kurum türü bulunmaktaydı. Bunlardan biri idadîler, diğeri ise sultanîler idi. Sultanîlerin ortaya çıkışında, Tanzimat'ın getirdiği yenileşme arzusunun büyük etkisi bulunmaktaydı. Tanzimat'ın kurucu babaları olan, Mustafa Reşid Paşa, Âli Paşa, Fuad Paşa gibi isimler üç nedenden ötürü "Sultanî" kurumunun teessüs etmesinden yanaydılar.

⁸Rüşdiye ismi Mustafa Reşid Paşa'ya ithafen Reşid Paşa'nın okulları anlamına gelmektedir.

⁹Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, İstanbul, 2007, s. 58-71.

¹⁰Sultan II. Mahmud döneminin en önemli tarihçi ve devlet adamlarından biri olan Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, Rumeli Kazaskerliği'ne kadar yükselmiş bir ilmiye mensubu, vakainüvis, Takvim-i Vekayi'nin sorumlu nazırı olduğu gibi, Vak'a-Nüvis Es'ad Efendi Tarihi'ni, Üss-i Zafer'i ve Teşrifat-ı Kadime gibi önemli eserleri ele almıştı. Ziya Yılmaz, Esad Efendi, "Sahaflar Şeyhizâde" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul, 1995, s. 341-345.

¹¹Osman Nuri Engin, *Türk Maarif Tarihi*, C. II, İstanbul, 1977, s. 441.

¹²Davudpaşa'da açılan Naz Perver Kadın Mektebi'nin ilk açılan rüşdiye olduğu 21 Cemâziyelâhîr 1246/25 Mayıs 1848 tarihli belgede şu şekilde belirtilmişti: "Bu defa Dersaadet'te küşad olunan beş adet rüşdiye mekteplerinin birisi Davudpaşa İskeleyi civarında kain Naz Perver Kadın Mektebi olup, mekteb-i mezbur diğer mekteplerden evvel rüşdiye ittihaz kılınmış olduğundan saye-i maarifvaye-i hazret-i şahane usul-i talim ve taallümleri yoluna girerek etfal-i mevcuda birkaç mah zarfında bir iki senelik malumat zarfında meleke kesb etmiş olduklarına binaen rüşdiye mekteplerinin kavaid-i umumiyesi cümlelerin malumu olarak mekteb-i mezbure yüzden mütevaciz şakird tecemmu' etmiş ise mektebin tecemmu olduğundan bir dershane ilavesi lazım gelmiş olduğundan meclis marifetiyle bir adet dershane inşa ve münhedim olan di(u)varlarıyla bazı muhtaç olan mahalleri dahi bi'lîcab tamir ve inşa olunarak merbut defter mucebincecem'anmesarifi altı bin gurusbal'ı olmuş ve meblağ-ı mezburenin itası meclisce tezekkür ve tensip kılınmış olmağla ol babda emr-ü ferman hazret-i veliyy'ül emrindir" BOA, *İrade Dâhiliye (İ.DH.)*, 175/9411.

Tanzimat'ın öncü devlet adamlarının yükselişlerinde bir başka deyimle devlette umur görmelerinde en büyük katkısı sağlayan husus, bu kimselerin yabancı dile olan vukufiyetleriydi. 1821'deki Yunan İsyanı'nın sonrasında, o döneme dek Rumların kontrolünde olan tercüme faaliyetlerine yönelik devletin bakışı değişmişti. Bâb-ı Âli tercüme odasında artık Türk kökenlilerin istihdam edilmesinin zorunluluğu, dil bilen yeni bir elit kitle oluşmasına sebep olmuştu. Bu bürokratlar Viyana, Paris, Londra ve Berlin gibi sefaretlerde görev alarak Osmanlı hariciyesi içinde yükselmişlerdi. Dolayısıyla Tanzimat'ın kurucu kadrosunda yer alan isimler, devlet kademelerinde yükselmede dil bilmenin anahtar bir rol oynadığının farkındaydılar.

Tanzimat'ın öncü devlet adamlarının sultanîlerden bir diğer beklentisi, bu okullardan mezun olan kimselerin devlette hemen görev alabilecek niteliğe sahip olmalarıydı. Sultanîler, teknik olarak bir orta öğretim kurumu olsalar bile aslında gayet nitelikli mezunlar veren okullar olmaları nedeniyle bu mekteplerin mezunlarını doğrudan kamuda istihdam etmek mümkündü. Bu bakımdan Mekteb-i Sultanî ihdas edilirken sadece yükseköğretime öğrenci hazırlayan bir okul olarak tanzim edilmemiş, aynı zamanda bu okuldan mezun olan öğrencilerin devlette memur olarak hizmet edilebilecek yeterlilikte vasıflara sahip olması hedeflenmişti¹³.

Tanzimat'ın üçüncü ve ana hedefi ise “anasır-ı muhtelifeyi” aynı çatı altında birleştirmektir. Sultanîler, normal bir lisenin temel gayelerinden biri olan yerel şartlara en uygun şekilde eğitim vermek ilkesinin üzerinde iddialı ve ideolojik hedeflere sahip okullardır. Sultanîlerin temel amacı Osmanlılık akımını kültürel anlamda yaymak ve özellikle imparatorluğun seçkin bireyleri olacak gençlerin alacakları eğitimle, Osmanlılık ideolojisine uygun bir düşünce yapısına yönelmelerini sağlamaktır. Aslında milliyetçilik akımının bu kadar güçlü olduğu bir dönemde üstelik Osmanlı bünyesinde asırlardır farklı kompartımanlarda bulunan ve kendi dini inançlarına göre sınıflandırılan anasır-ı muhtelifenin çocuklarının bir arada eğitim alarak ortak Osmanlı vatandaşlığı paydasında birleştirme çabası, bir tür ütopyaydı. Eğer gerçekçi düşünülürse bu çabanın başarıya ulaşma ihtimali düşüktü. Yine de Tanzimat'ın iki önemli ismi Âli Paşa ve Fuad Paşa bu projeye inanmışlar ve Mekteb-i Sultanî'yi kurmuşlardı¹⁴.

Daha sonra kurulacak olan sultanîlere bir numune olan Mekteb-i Sultanî, aslında kendine ait öncülleri olan bir okuldu. Sultan II. Mahmud devrinde okulun binasının bulunduğu alanda Galatasaray Tıbbiyesi kurulmuş ve bu okulda Fransızca eğitime ilk defa teşebbüs edilmişti. Bu girişim başarılı bir şekilde seyrederken 1848'de çıkan yangın mektebin faaliyetlerinin akim kalmasına neden olmuştu¹⁵. Sultanî uygulamasının ikinci öncü adımı Mekteb-i Osmânî'yd¹⁶. Yetenekli gençler İstanbul'dan Paris'teki Grenelle semtine bağlı Violet Sokakta yer alan bu okula¹⁷ gönderilmişti. Ancak aylık 600 Osmanlı lirası gibi devasa boyuttaki maliyeti nedeniyle okul varlığını devam ettirememiş ve kapanmak zorunda kalmıştı. Bu okulun faaliyetlerinin Bâb-ı Âli ile eş güdüm içerisinde gerçekleşmesi Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın oğlu ve Paris Büyükelçisi Mehmed Cemil vasıtasıyla sağlanmıştı¹⁸.

Mekteb-i Osmanî deneyiminin hemen ardından, Sultan Abdülaziz'in Fransa seyahati sonrasında, Mekteb-i Sultanî'nin kurulması kararlaştırılmıştı. Sultan Abdülaziz'i bu kararı alırken büyük ölçüde Fransız İmparatoru III. Napolyon (Napoleon)'un teşviklerinden etkilenmişti. III. Napolyon'un meşhur eğitim bakanı (Ministre de l'instruction publique) Victor Duruy, 10 Nisan 1867'de bir ilköğretim kanunu yayınlamıştı. Bu yasa ile

¹³Vahdettin Engin, *Mekteb-i Sultanî-Galatasaray Lisesi Kuruluşu*, İstanbul, 2018, s. 31-38.

¹⁴Mekteb-i Sultanî açılırken Âli ve Fuad Paşalar Fransa'daki Collège de France örneğini benimsemişlerdi. Vefa O. Semenderoğlu, Osman Tanburacı, *Dünden Bugüne Galatasaray*, İstanbul, 1997, s. 38-41.

¹⁵Yeşim Işıl Ülman, *Galatasaray Tıbbiyesi*, İstanbul, 2017, s. 88-96.

¹⁶Tuğçem Tirfil, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde Eğitim Yapısında Değişim ve Dönüşüm: Sultanîler*, İstanbul, 2022, s. 116-117.

¹⁷Mekteb-i Osmânî, gerek Müslüman gerek gayrimüslim Osmanlı tebaasına mensup gençlerin Paris'te dâhil oldukları bir okuldu. Mustafa Reşid Paşa'nın oğlu olan Mehmet Cemil Bey'in ve Fransa Maarif Nâzırı R. Rauland'ın ortaklaşa fikri olan bu okul, Mekteb-i Sultanî'nin öncülü konumunda Fransızca eğitim veren bir mektepti. Halil İbrahim Çelik, “Osmanlı Devleti'nde Yabancı Dil Eğitimi (Paris Mekteb-i Osmânîsi Örneği)”, *Her Yönüyle Yabancı Dil Üzerine Araştırmalar III*, Konya, 2018, s. 89-101.

¹⁸Bati'ya Açılan Pencere Galatasaray Lisesi'nin 150. Yılı 1868-2018, ed. İzzeddin Çalışlar, İstanbul, 2018, s. 98-104.

Fransız eğitim sisteminde özellikle dezavantajlı grupların ön plana çıkması hedeflenmişti. Başta Fuad ve Âli paşalar olmak üzere Osmanlı devlet adamları, Duruy ile iletişime geçmişler ve yapılan hazırlıklar neticesinde 1 Eylül 1868'de Mekteb-i Sultanî kurulmuştu¹⁹. Mekteb-i Sultanî'nin ilk müdürü olarak Mösyö De Salve'nin seçilmesi, bizzat Victor Duruy'un tercihidir. Kuruluş yıllarında bu mektep üzerinde ciddi ölçüde Fransız etkisi bulunmaktaydı. Özellikle 1870-1871 Fransa-Prusya Harbi'nde Fransa'nın mağlup olmasıyla Fransa'nın Osmanlı üzerindeki tesir gücü azalmıştı. Bunun bir sonucu olarak Mekteb-i Sultanî üzerindeki Fransız nüfuzu da azalmış ve Ali Suavi, bu okula atanan ilk Türk kökenli müdür olmuştu²⁰.

1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin hazırlanmasında ise 10 Nisan 1867 tarihli Fransız ilköğretim kanunu olan "Loi Sur L'enseignement Primaire"nin etkisi olmuştu²¹. Zira Victor Duruy'un hazırladığı 1867 tarihli bu kanun, 1869 Nizamnamesi ile çok büyük benzerlikler içermektedir. Sadullah Paşa'nın başkanlığında toplanan yedi kişilik nizamname komisyonu²², Fransa'nın taleplerini ve Fransa eğitim tarihindeki gelişimlerini nizamnameye dâhil etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Maarif Nazırı Mehmed Esad Safvet Paşa'nın son şeklini verdiği ve padişahın onayladığı 1869 tarihli nizamnamenin²³ öğrenci sayıları kısmının dahi Fransızların eğitim kanunu örnek alınarak yazıldığı söylenebilir. 1869 tarihli nizamnamenin 15. maddesi, iki sıbyan okulu olan muhitlerde bir okulun kızlara tahsis edilmesini öngörmektedir. Tıpkı Fransız ilköğretim kanununda olduğu gibi 1869 Nizamnamesi'nin 16. maddesi de bağımsız olan kız sıbyan okullarının, öğretmen ve dikiş ustalarının sadece kadınlardan müteşekkil olmasını mecburi kılmaktaydı²⁴. Nizamnamenin iddialı eğitim hedefleri belirlemesinde Türkiye'de açılan misyoner okullarının hızlı teşkilatlanmalarından dolayı ortaya çıkan sorunların önüne geçme düşüncesi de yatmaktaydı²⁵.

Yine 1869 Nizamnamesi, Duruy'un Fransa'da kabul edilen kanununa benzer bir şekilde 500 kişiden fazla nüfusa sahip yerleşim yerlerinde rüşdiye öğrenimini zorunlu kılmaktaydı. Eğer o bölgede bulunan her dinsel cemaat kendi rüşdiyelerini kurmak isterse o cemaate ait en az 100 hane evin ilgili kasabada bulunması şarttı. Osmanlı Devleti'nde sıbyan okullarının giderleri bölgede bulunan dini cemaatlara yüklenirken o dönem hukuken laik olmasa da büyük oranda dünyevi kurallara dayalı bir devlet yapısına sahip olan Fransa'da bu görev belediyelere yüklenmişti²⁶.

1869 Nizamnamesi'nin, temelde birkaç hususu hedeflediği düşünülebilir. Bunlardan birincisi eğitimde klasifikasyonu sağlayarak Osmanlı mekteplerinin hiyerarşik mekanizmasını oluşturmaktır. Adı "nizamname" olan bir hukukî metinde böyle bir niyetin olması gayet tabiidir. Ayrıca metin çok net bölümlendirildiği

¹⁹Abdurrahman Şeref, Mehmed Ziyâ- İhsan (Sungu), Cemil, *Mekteb-i Sultanî 50. Yıl*, haz. İzzeddin Çalışlar, Melih Şabanoğlu, İstanbul 2018, s.363-364.

²⁰Duruy'dan sonra üç gayrimüslim Osmanlı devlet adamı Mekteb-i Sultanî'de müdür olmuş ve bu isimlerden sonra ilk Müslüman-Türk müdür olarak Ali Suavi müdürlüğe tayin edilmişti. Abdurrahman Şeref v.d., *Mekteb-i Sultanî 50. Yıl*, s. 33.

²¹Çok detaylı bir hukuki metin olan 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 198 maddeden oluşmaktaydı. Nizamnamede ilköğretim meselesi, ortaöğretim meselesi, öğretmen yetiştirme hususu, Darülfünun'un tesisi, özel öğretim kurumlarının tesisi ve bakanlığın teşkilatlanması ele alınmıştı. Mine Çağır, İbrahim Caner Türk, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. IV, İstanbul, 2017, s. 37-50. "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi", *BOA, Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)*, 112/6.

²²Hamza Altın, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/1, 2008, s. 271-283.

²³Tarihçi Abdurrahman Şeref Bey'in nezaretin doğuşu ve Maarif Nizamnamesi hakkındaki bir makalesi *İkdam* gazetesinde yayımlanmıştır. *İkdam*, 17 Recep 1334/20 Mayıs 1916.

²⁴Sibel Hayta, *1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitimine Katkıları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995, s. 104-108.

²⁵Benjamin C. Fortna, *Mekteb-i Hümayun*, İstanbul, 2005, s. 75-86.

²⁶III. Napolyon'a bağlı olarak eğitim bakanlığı görevini üstlenen Duruy döneminde eğitimde ve devlet mekanizmasında Katolik Kilisesi'ne ve Tanrı'ya yönelik atıflar bulunmaktaydı. Mesela 1867 Nizamnamesi şu şekilde başlamaktaydı: "Napolyon, Tanrı'nın lütfu ve ulusal irade sayesinde, Fransız İmparatoru, şimdiki ve gelecekteki herkese selam olsun." Aşağıdakileri onayladık ve onaylıyoruz, ilan ettik ve ilan ediyoruz: Fransa'da üçüncü cumhuriyet kuruluş itibarıyla de laik değildi. III. Napolyon'un, Almanya'ya yenilmesinden sonra kurulan III. Cumhuriyet, Napolyon'a göre daha seküler bir devlet olmakla beraber, ilk yıllarda dini atıflar devam etmişti. Büyük bir ruhban sınıfı karşıtı olan Jules Ferry, Katolik okullarının sayısının artmasını engellemek için, 1881'de zorunlu eğitimi parasız hale getirmiş 28 Mart 1882'de kanunla da dini eğitim kamu okullarından çıkarılmış, özel okullarda ise seçmeli hale gelmişti. Jean-Louis Nembrini- Pierre Polivka, *Le Lois Scolaires de Jules Ferry En Lot-Et-Garonne, Garonne*, 1982, s. 7-14.

için hedeflenen bu eğitim hiyerarşisi hukukî dayanağa ulaştırılmıştır. Metnin ikinci hedefi, kız öğrencilerin sıbyan mektepleri ve rüşdiyelerde kız eğitiminin nasıl gerçekleştirileceğini izah etmektir. Bu bağlamda nizamnamenin 15, 16. ve 17. maddeleri kız sıbyan mekteplerinin, 27, 28, 29, 30, 31 ve 32. maddeleri de kız rüşdiye mekteplerinin nasıl işleyeceğini izaha yöneliktir. Metnin resmi okullarla alakalı kısmının üçüncü hedefi ise toplumsal eğitim ile yönetici sınıf eğitimi organize etmektir. Bu kısımda örgün halk eğitimi ve yönetici sınıf eğitiminin nasıl teşekkül edeceği açıklanmıştır. 1869 Nizamnamesi'ne rağmen, Osmanlı Devleti'nin örgün halk eğitimi konusunda çok başarılı olduğunu söylemek zordur. Bunda Osmanlı Devleti'nin tarım toplumu olmasının ve nizamnamenin 13. maddesinde yer alan istisnalardan gereğinden çok daha fazla yararlanılmasının da etkisi büyüktür²⁷.

Halk eğitiminde istenilen başarı elde edilememesine karşın yönetici sınıfın eğitimi hususunda Osmanlı Devleti son derece başarılı olmuştur. Gerek Mekteb-i Sultanî ve öncesinde açılan yüksek okullar gerekse de Sultan II. Abdülhamid döneminde açılan Aşiret Mekteb-i Hümayunu, Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane, Hendese-i Mülkiye, Dârümuallimât-ı Âliye, Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi gibi okullar ve neredeyse her vilayette açılan idadîler, Osmanlı elit sınıfının yetişmesine katkı sağlamıştır. Bu okulların mezunları²⁸, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Türkiye'ye bürokratik anlamda büyük katkı sağlamışlardır.

Sultan II. Abdülhamid döneminde eğitim alanında elde edilen bu başarılarla rağmen sultanî açılmasını Sultan II. Abdülhamid'in genel siyasetiyle beraber değerlendirmek gerekmektedir. İdadiler, yapıları gereği merkezi idarenin tam kontrolünde bulunan okullardır. Bu mekteplerin öğretmen atamaları Maarif Nezareti'nin uhdesindeydi. Sultanîler ise aslında kolej statüsünde oldukları için öğretmen atamalarında kıdem ve rütbe ön plandaydı. Dolayısıyla bu okulların kadro yapılanmalarında göreceli bir otonomi bulunmaktaydı. Üstelik sultanîlerde yabancı dilde eğitim tedrisatın merkezinde olduğu için bu okullara yabancı öğretmen atanması teknik bir mecburiyetti. Bu yüzden sultanîler, Sultan II. Abdülhamid'in genel eğitim zihniyetine tam zıt bir şekilde, dış müdahaleye açık ve ayrıca masraflı okullardır. Bu yüzden Mekteb-i Sultanî'den sonra Girit'in Hanya şehrinde Mekteb-i Kebir²⁹, Beyrut'ta ise Medrese-i Sultanîye kurulmuş;³⁰ ancak bunların dışında sultanî statüsünde okul açılmamıştır.

1869 Nizamnamesi'nde yer alan bir hususa filiyatta yeni sultanîlerin açılmaması da eklenince kız eğitimi konusunda yasal bir boşluk oluşmuştu. Nizamnamede, sıbyan ve rüşdiye seviyesinde kız öğrencilerin eğitime yönelik atıf varken idadî ve sultanî seviyesinde kız eğitimiyle alakalı bir bahis yoktu. Buna karşın yükseköğretim seviyesinde kız öğrencilere öğretmen yetiştirmek için Dârümuallimât açılması planlanmıştır. Nizamnamede, günümüzdeki lise seviyesinde veya 1869'da örnek alınan Fransız eğitim modeli kapsamı dâhilinde "l'enseignement secondaire" seviyesinde, kız öğrenciler için okul tanımı bulunmuyordu. Bu seviyede okul olmadığı için Dârümuallimât'a rüşdiyelerden gelen öğrencilerin alınması planlanmış; ancak eğitimsel gelişim bakımından iki kademe arasında arada büyük bir boşluğun bulunduğu anlaşılmıştır. Bu boşluğu doldurmak amacıyla devlet, idadî mekteplerine muadil seviyede kız sanayi mektepleri açma yoluna gitmiştir.

²⁷Sibel Hayta, 1869 *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi...*, s. 103-104.

²⁸Osmanlı'nın son ve Cumhuriyet'in ilk dönem memurları bu okullarda farklı seviyelerde eğitim almış personellerdi. Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, İstanbul, 1996, s. 156-175.

²⁹Bu okulun varlığını, Mekteb-i Kebir'den Mekteb-i Sultanîye geçiş yapan ve farklı dinlere mensup öğrencilerin varlığından anlaşıyor. BOA, *Sadâret Eyâlât-ı Mümtâze Kalemî Girit Evrakı (A.MTZ.GR.)*, 2/7, (7 Zilhicce 1305/15 Ağustos 1888).

³⁰Medrese-i Sultanîye, Suriye Vilayeti'ne bağlı olarak kurulmuştu. BOA, *Sadâret Resmi Maruzâtı (YA. RES.)*, 22/45 (21 Rebiülevvel 1301).

2. Yedikule Kız Sanayi Mektebi'nden Selçuk İnas Sultanîsi'ne Geçiş Süreci

1869 Nizamnamesi'nde lise seviyesinde eğitim gören kızlar için standart bir okulun tanımlanmaması ve buna karşın kızlar için öğretmen eğitimi ihdas edilmesi aradaki bu boşluğun nizamnamede bulunmayan alternatif okullarla kapatılması gayretini ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda kız-meslek eğitimine yönelik teknik okullar açılmaya başlanmıştır. Bu uygulama, kızlar için bir tür mektep idame sistemi idi.

1865'te Rusçuk'ta bir kız sanayi mektebi açmış olan Mithat Paşa'dan sonra 1869'da bu kez Yedikule Kız Sanayi Mektebi kurulmuştu³¹. Bu okul, teknik lise seviyesinde kız öğrencilere eğitim verirken aynı zamanda akaid-i diniye konusunda da eğitim vermekteydi³². Bu yeni okulun dönemin İstanbul'unda dış mahalle sayılabilecek olan Yedikule'de inşa edilmesi, aslında bu okulun sanayi ile ticarete açık ve dışa doğru büyümeye hazır bir eğitim kurumu olduğunu ortaya koymaktaydı. Nitekim hem hedefleri gereği hem de Maarif Nezareti'nin nizamnamesinin kendi yasal boşluğundan ötürü okul, Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak kurulmuş ve ancak 1877'de Maarif Nezareti'ne bağlanmıştı³³. Buna karşın Ticaret Nezareti'nden Maarif Nezareti'ne geçilen dönemde dahi okulun Ticaret Nezareti ile malî ilişkisi hâlâ bulunmaktaydı³⁴. Nitekim okulun iaşesinin temin meselesi devlet kurumlarında dahi sıkıntılara neden olmuş ve nizamiye fırınlarından iki ay boyunca okula verilen ekmek bedeli olan 2.525 kuruşun hukukî statüsü tartışmalı olan bu okula devletin hangi kaleminden ödeneceği meselesi uzun süre çözülememişti. Ancak öğrencilerin mağdur olmaması için ekmek sevkîyatının devam etmesi Bâb-ı Âli tarafından istenmişti³⁵. Okulun, teknik bir orta öğretim kurumu olması vesilesiyle İpekçi Kemal, Pamukçu Yuda, Usta Azra isimli esnaflara olan ve Hazine-i Hassa'dan ödemesi yapılan 82.665 kuruşluk borcu, ciddi bir gider kalemine sahip olduğunu ortaya koymaktaydı³⁶. Bununla beraber okul, kamu ihtiyaçlarına yönelik üretim de yapmaktaydı. Mesela okulun öğrencileri tarafından, ordunun ihtiyaçları için 25.932 adet fes püskülü üretilmiş ve bu püsküller askerî ambara sevk edilmişti³⁷.

Yedikule'deki bu okulun başarıları yanında başkentin başka noktalarında da kız sanayi mektepleri kurulmuştu. Beyoğlu'nda Leylî ve Nehari İnas Mektebi³⁸ Üsküdar Kız Sanayi Mektebi³⁹, Sultanahmet Kız Sanayi Mektebi açılan okullar arasındaydı.

Bu okullar arasında en etkin olanı Sultanahmet'teki⁴⁰ Dersaadet Kız Sanayi Mektebi'ydî. Okul ile ilgili ilk kayıt 24 Ocak 1884 tarihli nizamnamedir. Yeni açılan bu mektebe hukukî dayanak oluşturmak için Şura-yı Devlet tarafından hazırlanan nizamnameye göre okul, Sanayi ve Ziraat Nezareti'nin kontrolünde bulunacaktı. Okulun öğrenci sayısı 75 dâhili ve 125 harici olmak üzere toplam 200'ün üzerinde olamayacaktı. Bu kurala H.1321/M.1903 tarihinde yayımlanan Maarif Salnamesi'nde uyulduğu görülmektedir⁴¹. Okulun süresi beş sene

³¹Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, 2011, s. 297-300.

³²BOA, *Maarif Nezareti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemi (MF.İBT)*, 51/23 (29 Zilhicce 1288).

³³Okulun Maarif Nezareti'ne bağlanması okul veznesinin de Maarif Bakanlığı'na geçmesine neden olmuştu. BOA, *Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalem (MF.MKT.)*, 92/94 (25 Rebiülevvel 1294).

³⁴BOA, *MF.MKT.*, 40/80, Maarif veznesinden Mekteb-i Sanayi ile Yedikule Kız Sanayi Mektebi'ne ödünç olarak verilmiş olan paranın; Ticaret Bakanlığı'na geri ödenmesi 4 Recep 1293/26 Temmuz 1876'ya talep edilmekteydi.

³⁵BOA, *MF.MKT.*, 21/154 (21 Şevval 1291/1 Aralık 1874).

³⁶BOA, *MF.MKT.*, 20/84 (24 Recep 1291/6 Eylül 1874).

³⁷BOA, *MF.MKT.*, 60/142, (19 Rebiülevvel 1296/13 Mart 1879).

³⁸Bu okulun personel kaydına 171. Sicil-i Umumî defterinden ulaşılabilir. BOA, *MF.MKT.*, 171/465, (29 Zilhicce 1297/2 Aralık 1880).

³⁹Bu okula sanayi mektebi mezunlarından Derya Hanım tayin edilmişti. BOA, *MF.İBT*, 34/5 (8 Rebiülevvel 1311/19 Eylül 1893).

⁴⁰Bu okula Rumi takvimle 31 Mart 1303 tarihine denk gelen Salı gecesi bir hırsız girmişti. Polis ve jandarma marifetiyle bu hırsız yakalanmıştı. BOA, *MF. MKT.*, 93/104 (26 Recep 1304/20 Nisan 1887).

⁴¹H. 1321 Cemâziyelâhîr/M. Ağustos 1903'te yayınlanan *Sâlnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye (Altıncı Sene)* isimli eserde, okul hakkında önemli istatistiksel bilgi ortaya koymaktadır. Salnameye göre okulun bu tarihte müdürü Müderris Süleyman Efendi'ydî. Okulun teknik (sanayi) kısımlarından sorumlu müdürü ise Advîye Hanım'dî. Okulun tabibi ise Mehmed Bey'dî. Okulun leylî 76 neharî ise 36 olmak üzere toplam 112 öğrencisi

olarak belirlenmiş ve mektep ortaokul ve lisenin bir bileşimi olarak planlanmıştı. Ancak okulda, eğitimin akademik yönünden ziyade teknik yönüne odaklanılmıştı⁴². Nizamnamenin yayınlanmasından sadece dört ay sonra bu mektep yatılı hale dönüştürülmüştü⁴³. Okulun, eğitimin ilk yılını başarı ile tamamlaması üzerine Okul Müdürü Hacı Faik Bey, rütbe-i salise (binbaşığa denk mülkiye rütbesi) ile taltif edilmişti⁴⁴.

Okulun kontenjanının mektebe yönelik talebi karşılamaya yetmez hale gelmesi, yeni bir kız sanayi mektebinin açılmasını zarurî hale getirmişti. Bunun üzerine, Şehzadebaşı'nda bulunan Halet Efendi Konağı'nın satın alınmasına karar verilmişti⁴⁵. Böylece Kız Sanayi Mektepleri'nin sayısı ikiye çıkmış oluyordu. Bunlardan Sultanahmet'teki bina, gündüzlü eğitime devam ederken açılan yeni okulda leyli sistem üzerine eğitim verilmekteydi. Şehzadebaşı'nda kurulan kız sanayi mektebinin masraflarının, Aydın mal sandığından ödenmesi kararlaştırılmıştı⁴⁶. Ancak inşaat yapılırken müteahhidin usule aykırı hareket etmesi üzerine olayın tetkiki ve malzeme kalitesinin tespiti için Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye Nezareti'ne inşaattan bir yağ numunesi gönderilmişti⁴⁷.

Her iki kız sanayi mektebi de fiziksel imkânları nedeniyle öğrenciler tarafından çok tercih edilen okullardı. Bu mektepler özellikle biçki dikiş alanında ihtisaslaşmaya sahip mekteplerdi⁴⁸ ve sarayın mefruşatı buradan temin edilmekteydi. Özellikle Şehzadebaşı'ndaki okulun başarısı, bu okulun kontenjanının hep dolu olmasına ve yeni gelecek talebelerin ancak eski talebelerden boşluk olduğu takdirde okula alınabilmesine olanak verilmekteydi. Devlet ricalinin önemli isimleri kızlarını, kardeşlerini artık Dersaadet İnas Sanayi Mektebi olarak anılan bu okula kaydettirebilmek için mücadele etmekteydiler⁴⁹. Ancak Şehzadebaşı'ndaki bu okul yükselişten Sultanahmet'teki okulun popüleritesi gündüzlü eğitime geçilmesinden ötürü düşmekteydi. Zira dönemin eğitim anlayışında leyli usulle eğitim veren okullar halk tarafından daha çok talep edilmekteydi. Bu süreç içinde yükselen yeni bir okul ise yine leyli usulle eğitim veren Aksaray Nehari Kız Sanayi Mektebi olmuştu. Bu okulun tercih edilmesindeki en büyük etmenlerden biri, bu mektebin mevkiinin İstanbul'un ulaşım bakımından en ulaşılabilir noktasında olmasıydı.

3. Aksaray Kız Sanayi ile Selçuk Sultanî Arasındaki Bağ

Aksaray Nehari Kız Sanayi Mektebi'nin bu ismi ne zaman aldığı tam olarak tespit edilememiştir ancak Selçuk İnas Sultanîye'nin doğrudan öncülü olan bu okula ait arşivdeki ilk kayıt 26 Ramazan 1315/18 Şubat 1898 tarihine aittir⁵⁰. Okul kuvvetle muhtemel Bekir Paşa Mektebi ismiyle⁵¹ 1890'da bir inas rüştiyesiye,

bulunmaktaydı. Okulun eğitim kadrosunda ise muallime-i evvel olarak Habibe Hanım, muallime-i saniye olarak Zehra Hanım, muallime-i salise olarak Saide Hanım, nakış muallimesi olarak Havva Hanım, Arapça ve Farsça muallimi olarak Halil Efendi, ulum-ı dinîye muallimi olarak Selim Efendi, rika muallimi olarak Hafız Tahsin Bey, sülûs muallimi olarak Hafız Tahsin Bey yer almaktaydı. Bunun dışında Muallime Bedriye Hanım, Piyano Muallimesi Matmazel Henli, Resim Muallimesi Matmazel Garmıryan, Hendese Muallimesi Reşide Hanım, Kanava Muallimesi Matmazel Ayarohi(?), Dikiş Muallimesi Hüsnîye Hanım, Muavine olarak Saniha Hanım, Asiye Hanım ve Hacer Hanım, Mubassıra olarak da Penbe Hanım bulunmaktaydı.

⁴²İlgili nizamname 22+1 ek maddeden oluşmaktaydı. BOA, Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.), 1176/34 (25 Rebiülevvel 1301/24 Ocak 1884).

⁴³Okulun açılışında çok önemli rol oynayan Sanayi ve Ziraat Nezareti mektupçusu Münir Bey ile Ticaret Müdürü Refik Beyler, okulu gündüzlü modele göre hazırlasalar da bu öğrencilerin sanata tam hâkim olabilmeleri için yatılı eğitime geçilmesine karar verilmişti. BOA, ŞD., 68/4014, (21 Recep 1301/17 Mayıs 1884).

⁴⁴BOA, İ.DH., 945/ 74815 (17 Cemâziyelâhir 1302/3 Nisan 1885).

⁴⁵Saraçhane binası olarak bilinen bu mektebin binasını, I. Dünya Savaşı'nın son döneminde Kandilli Mektebi öğrencileri kullanmıştı. Vakıf, 24 Safer 1337. Elif Yılgin, *Vakıf Gazetesi'ne Göre Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Gelişmeler* (30 Ekim 1918-23 Nisan 1920), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2023, s. 89-91.

⁴⁶BOA, MF.MKT., 96/73, (13 Şevval 1305/23 Haziran 1888).

⁴⁷BOA, MF.MKT., 100/38, (22 Zilkade 1305/31 Temmuz 1888).

⁴⁸Mine Demir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908-1952)*, İstanbul, 2019, s. 53-65.

⁴⁹BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.), 104/51; 105/75, BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 830/62248.

⁵⁰Bu okulun müdür muavininin Dârülmuallimât'a atanması nedeniyle okulun ismi açıkça belirtilmiştir. BOA, MF.MKT., 386/23.

⁵¹BOA, MF.İBT., 23/105.

bu dönemde çok kez karşılaştığı gibi, sanayi inas okuluna dönüştürülmüştü. Bu değişimde öğretmen atamalarının hatta bu okulda görev yapmak isteyen bir kıdemli öğretmenin rolü olmuş olabilir. Nitekim 12 Rebülahir 1310/3 Kasım 1892 tarihinde bu tip bir öğretmen talebine rastlanılmaktadır⁵².

Okul, Maarif Nazırı Münif Paşa'nın bakanlık döneminde hazırlanan 17 Mayıs 1884'te Kız Sanayi Mektepleri ile ilgili nizamname kapsamındaki müfredata göre eğitim vermekteydi⁵³. Okulun müfredatında; Mevadd-ı Tedrisye, Elifbâ ve Şifahî Malumat, Kur'ân-ı Kerîm, Tevcid, Kıraat ve İmlâ, Kitabet, Kavâid, Arabî, Farisî, Hüsn-i Hat, Dürus-ı Eşya ve Mal'lûmat-ı Nafiâ, İdare-i Beytîye, Ahlâk, Hıfzıssıhha, Hesap, Coğrafya, Tarih, Resim ve Hendese, El Hünnerleri gibi dersler bulunmaktaydı⁵⁴.

Aksaray Nehari Kız Sanayi Mektebi, dönemin İstanbul'unda öğrenciler arasında büyük bir teveccüh görmüştü. Farklı muhitlerden gelen öğrenciler okula kayıt yaptırmışlardı⁵⁵. Okul kız okulları arasında ön plana çıkmış, kadrosundaki eğitim personeli bakımından da prestij kazanmıştı. Mesela Makriköy İnas Rüşdiyesi muallime-i saniyelik vekillik görevi son bulan Makbule Hanım, Aksaray Nehari Kız Sanayi Mektebi'ne muallime-i saniye olarak atanmak için talepte bulunmuştu⁵⁶. Okulun bu başarısı, mevcut binanın yetersiz kalması sonucunu doğurmuştu. Bu bağlamda İstanbul Erkek Lisesi'nin öncüsü sayılan Numune-i Terakki Mektebi'nin, Eminönü Kantarcılar'da kiralanan bir binaya nakli ve Süleymaniye'de bulunan bu okulun binasının da Aksaray Nehari Kız Sanayi Mektebi'ne devredilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak nakilden önce binanın tamir ve bakıma muhtaç yerlerinin olup olmadığının kontrolünün şart olduğu Maarif Nezareti'nce tespit olunmuştu⁵⁷. Ancak bu karara rağmen okulun Süleymaniye bölgesine nakledilmemesi, bu denetimin çok iyi sonuç vermediği kanaatini desteklemektedir.

Aksaray Nehari Mektebi, sadece mesleki-teknik alanda eğitim vermiyor, öğrencilerinin sanat becerilerini de geliştirmesine imkân tanıyordu. Okulda hat sanatı (hatt-ı sülûs) eğitimi verilmekteydi. Mektebin sülûs mualliminin vefatı üzerine Maarif Nezareti Müfettişi Halil Efendi'nin hazırladığı rapora istinaden Ali Rıza Efendi okula atanmıştı. Ali Rıza Efendi'nin atanması için kendisinden hat numunesi yazması istenilmiş ve ilgili raporda hattın güzelliği yeterli bulunduğu için Ali Rıza Efendi'nin göreve başlaması uygun görülmüştü. Bu uygulama aslında okulun Osmanlı geleneksel kâtip seçme usulünü XX. yüzyılın başında dahi hala sürdürdüğünü ve sülûs yazısı hocası alımını geleneksel değerle yaptığını göstermektedir⁵⁸.

Bir kız sanat okulu olarak bu dönemde mektebin, Dârümuallimât ve kız rüşdiyeleri ile de çok yakın bağları bulunmaktaydı. Okul, Dârümuallimât, Üsküdar Nehari Kız Sanayi Mektebi ve rüşdiyeler ile aynı anda, eşgüdümlü olarak personel alımı gerçekleştirmekteydi⁵⁹. Örneğin; 1905'te Dârümuallimât şubesi ikinci muallimliğine, Sultanahmet İnas Rüşdiyesi öğretmenlerinden Feride Hanım atanınca Aksaray Nehari Kız Sanayi Mektebi müdür yardımcılarında Saniha Hanım bu göreve getirilmişti. Saniha Hanım'dan boşalan bu göreve de Dârümuallimât mezunlarından Nazime Hanım tayin edilmişti⁶⁰.

⁵²Aksaray'da bulunan Emine Hanım'ın bir inas mektebinde görev almak üzere dilekçesi bulunmaktaydı. BOA, DH.MKT., 2017/39.

⁵³Ümmügülüm Candeğer, "Osmanlı Devleti'nde Kız İslahhanesi ve Kız Sanayi Mektepleri" *Türklerde Kadın*, Konya, 2020, s. 259-274.

⁵⁴Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcrââtı*, der. Taceddin Kayaoğlu, Ankara, 2001.

⁵⁵H. 1321/M. 1903 yılı içerisinde, Okula Atpazarı Rüşdiyesi mezunlarından Taksim'de yaşayan Saide Hanım'ın kızı Naciye Hanım kabul için başvurmuş, BOA, MF.İBT., 56/62. Okula ara sınıftan devam etmek isteyen Saadet ve Latife Hanımların da kaydı Ekim ayında dilekçe üzerine gerçekleşmişti. BOA, MF.İBT., 109/36. Maliye Nezareti halifelerinden Mehmed Bahaeddin Efendi'nin kızı Vecihe Hanım da yine Aksaray Sanayi Mektebi'ne kaydolmuştu. BOA, MF.İBT., 176/44.

⁵⁶BOA, MF.İBT., 15/73 (8 Mart 1905).

⁵⁷BOA, MF.İBT., 165/86 (22 Ağustos 1905).

⁵⁸BOA, MF.İBT., 165/19; 165/75.

⁵⁹BOA, MF.MKT., 412/4.

⁶⁰Bu üç okulla ilgili işlemler Maarif Nezareti'ne bağlı Mekatib-i Rüşdiye Dairesi tarafından gerçekleştirilmişti. BOA, MF.MKT., 386/23.

Okul günlük hayata dokunan çalışmalarda bulunmaktaydı. Örneğin; Rumeli vilayetlerinde bulunan askerlere, kışlık hediyeler satın alınması maksadıyla, 1903'te Aksaray Nehari Kız Sanayi'ye bir siparişte bulunulmuştu. Öğrencilere ve öğretmenlere verilecek ücret Şehremaneti dairesine tahsis edilmiş böylece hem okulun gelir kazanmasına imkân sağlanmış hem de hazinenin parası iç kaynaklara aktarılacak kamuda tasarruf sağlanmıştı⁶¹.

Sultan II. Abdülhamid döneminin gözde okulları arasında yer alan Aksaray Nehari Kız Sanayi Mektebi, II. Meşrutiyet ile başlayan süreçte bir sultanîye dönüşmüştür. Sultan II. Abdülhamid döneminde, 1869 Nizamnamesi ışığında merkezi bir kadro düzenleme sistemi benimsendiğinden rüşdiye, idadî ve yüksek okul açıldığı halde, sultanî açılmaktan imtina edilmiş ve Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi varlığını devam ettiren tek sultanî olagelmıştır. Buna karşın Sultan II. Abdülhamid devrinin tam ortasına tekabül eden, 1892 yılında Anadolu, Rumeli ve Arabistan'da 34 yeni idadî yapılmıştı⁶².

II. Meşrutiyet devri yönetimleri, özgürlük iddialarını eğitim alanına da yansıtmak istemişler ve bu amaçla akademik işleyişi daha özerk ve daha yüksek nitelikte olan sultanî statündeki okulların sayısını artırma yoluna gitmişlerdir. Bunun sonucunda Kabataş, Vefa, İstanbul Erkek gibi bazı seçkin idadîler, sultanîye dönüştürülmüştür.

Bu aslında bir tür isim değişimi olduğu için Osmanlı bürokrasisi ilgili değişimin üzerinde fazla durmamıştır. Okulların isim değişikliğini yapıp yapmadığı, adı değişen okulun aslında aynı okul olup olmadığını tespit etmek, ancak belgelerin tetkiki sonucunda mümkün olabilmektedir. Tarafımızca gerçekleştirilen inceleme sonucunda Aksaray İnas Sanayi Mektebi'nin önce Aksaray İnas Sultanî adıyla daha sonra da Selçuk Sultanî adıyla anılmaya başlanmış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okulun isminde, H. 18 Safer 1331/M. 27 Ocak 1913'te ilk kez küçük bir revizyona gidilmişti. Okul müdürünün, Maarif Nezareti'ne başvurması gerektiğini belirten bir belgede, "Aksaray'da Nehari Kız Sanayi Mektebi Müdüriyetine" ifadesi geçmekteydi⁶³. Bir sonraki eğitim öğretim yılında H. 1 Zilhicce 1331/M. 1 Kasım 1913 tarihli bir başka belgede ise, "Aksaray'daki İnas Sultanî Mektebi ibtidaî kısmında nehari olarak kayıtlı olan Refika Hanım'ın kimsesiz olmasından ötürü leyli (yatılı) olarak eğitim talebinde bulunduğu bahsedilmekteydi⁶⁴. Bu belge okulun artık kesin olarak İnas sanayi statüsünden sultanî statüsüne geçtiğini teyit etmekle beraber⁶⁵ aynı zamanda sadece sultanîlere özgü bir uygulama olan iptidai sınıf uygulamasının da okulda başladığını göstermekteydi. Okulun binası, bu süreçte bugünkü İstanbul Büyükşehir Belediyesi binasının güney cihetinde yer almaktaydı. Okulun tam konumu bugünkü Arkeoloji Parkı'nın bitişiğidir. Mektebin bulunduğu Karagöz Camii Sokağı'nın bugünkü Kavalalı Sokak olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim bu muhit dönemin öğretmenlerinin de yoğun olarak ikamet ettikleri bir bölgeydi⁶⁶. Ayrıca sanayi mektebinin öğrencilerini temel eğitimden desteklemek üzere aynı bölgede Molla Gürani İnas Mektebi'nin kurulması planlanmıştı⁶⁷. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda okulun binası yer almaktaydı. Okulun ortaokul kısmı gibi bir işleve sahip olan Selçuk Sultan Numune Mektebi de bu okulun hemen bitişiğindeydi⁶⁸. Necip Bey haritası, 1914-1918 arasında hazırlandığından okulun geçiş sürecini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Zira bu harita sayesinde, okulun kesin yerinin bulunması mümkün olmuştu.

⁶¹BOA, MF.MKT., 750/64.

⁶²İbrahim Emiroğlu, *Anadolu Liseleri*, İzmir, 1995, s. 353.

⁶³BOA, MF.MKT., 1183/68.

⁶⁴BOA, Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD.), 190/8.

⁶⁵Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın...*, s. 300-302.

⁶⁶Burada ikamet eden Ayşe Mükerrer Hanım, Bursa Pazarköy'e tayin olunmuştu. BOA, MF.İBT., 300/70.

⁶⁷BOA, MF.İBT., 291/30.

⁶⁸<https://eskiharita.istanbul/> (Çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 7 Mart 2025).

Okulun, Selçuk Hatun İnas Sultanîsi olarak anılmaya başlanması, Okul Müdürü Nezihe Hanım'ın rahatsızlığı nedeniyle kendisine ödeme yapılması ile alakalı bir resmî belgede tevsik olunmuştur. Bu belge, H. 3 Zilkade 1333/M. 12 Eylül 1915 tarihinde hazırlanmıştır⁶⁹. Okul kuvvetle muhtemel, bu belgeden kısa bir süre önce bu isimle anılmaya başlanmış olmalıdır. Burada kullanılan Selçuk isminin, Selçuk Sultan'dan (Selçuk Hatun) geldiği aşîkârdır. Zira Fatih Sultan Mehmed'in halası olan Edirne ve Bursa'da da kendisinin bizzat yaptırdığı camiler bulunan Selçuk Sultan, okulun bulunduğu Taşkasap Mahallesi'ne, 1483'te Selçuk Sultan Mescidi'ni yaptırmıştır⁷⁰. Dolayısıyla bugünkü Millet Caddesi ile Tevekkül Hamamı'nın bulunduğu noktadan başlayarak Sefai çıkmazına ve kuzeyde Horhor'a kadar uzanan muhit Selçuk Hatun ismiyle anılmaktadır. Osmanlı'nın siyasî tarihinde önemli bir ağırlığa sahip olan Selçuk Hatun, ömrünün son yıllarında Büyük Hala sıfatıyla II. Bayezid ile Cem Sultan arasındaki ihtilafı çözmeye odaklanmış ve Cem Sultan adına II. Bayezid'e gönderilen heyetin arasında yer almıştır⁷¹. Okulun, Sultanî sıfatına sahip olması, Osmanlı Devleti'nin tarihindeki en önemli kadın figürlerden biri olan Selçuk Sultan'a, isim uyumu ve mevkii bakımından, çok uygun bir tercih olmuştur.

4. Selçuk Hatun İnas Sultanîsi ve Gelişimi

Semte adını veren Selçuk Hatun'dan ismini alan okul, Sultanî statüsüne sahip olduktan sonra daha nitelikli eğitim veren bir mektebe dönüşmüştü. Okul bu bağlamda İstanbul'daki en önemli kız mekteplerinden biri hâline gelmişti. Ancak bu durum okulun ihtiyaç ve masraflarının artmasına ve gereksinimlerin temininde zorluklar yaşanmasına neden olmuştu. Bu bağlamda okulun giderlerinin karşılanması, zaman zaman bazı devlet kurumlarını karşı karşıya getirmişti. Maarif Nezareti, okulun su ihtiyacı için dönemin su depolama merkezi olan Taksim'den at arabaları ile içme suyu getirtmekteydi. Ancak Şehremaneti'nin Galata Köprüsü geçişlerinde topladığı köprü ücretinden okulu muaf tutmaması, 1916 yılı Mart'ında bakanlık ile belediyeyi karşı karşıya getirtmişti⁷².

Okulun döneme göre oldukça aktif ve özel ihtimam gören bir mektep olduğu aşîkârdır. 1915'te İstanbul'un Fethi'ne (29 Mayıs) tekabül eden Çiçek Bayramı için savaş dönemi olmasına rağmen Bezm-i Âlem Valide Sultan, Çamlıca, Erenköy ve Selçuk Hatun Sultanî Mekteplerinin öğrencilerinin Fenerbahçe'ye gönderileceği bildirilmişti. Bu talebelerin asayiş ve güvenliğin sağlanması için 1. Kolordu Komutanlığı'ndan talepte bulunularak bir polisin geziye görevlendirilmesi istenmişti⁷³. Dönemin kısıtlı şartlarında bu etkinliğin düzenlenmesi okulun prestijini ortaya koymaktaydı⁷⁴. 1918'de akademik veri ve istatistik özelliğine sahip sadece sultanilere gönderilen İhsaiyat Mecmuası'nın yollanacağı okullar arasında Selçuk İnas Sultanîsi'nin yer alması okulun önemini ortaya koymaktadır⁷⁵. Maarifimiz isimli tefrikaya göre, savaş döneminde kız öğrenci sayısı tüm ülke genelinde 102.864 idi⁷⁶ ve Selçuk Sultanî, kız okulları arasında en ileri eğitimi veren mekteplerden biriydi.

⁶⁹BOA, MF. MKT. 1211/73.

⁷⁰Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-Cevâmi*, İstanbul, 2001, s. 242. Mescid rekonstrükte edilerek Selçuk Sultan Camii adıyla okulun hemen karşısında hizmet vermektedir. E. Naza Dönmez, "Cumhuriyet Döneminde Erken ve Klasik Osmanlı Üsluplarının Bir Sentezi: İstanbul'da Selçuk Sultan Camii", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, S. 73, İstanbul, 2003, s. 43-50.

⁷¹İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara, 1998, s. 163-164.

⁷²BOA, MF.MKT., 1214/73.

⁷³BOA, MF.MKT., 1216/38.

⁷⁴Lise seviyesindeki Türk kız mektepleri İngiliz gazetelerinde dahi haber olmuştur. Örneğin; Kandilli Mektebi'nde tenis ve hokey sporunun oynandığı, Chopin, Massenet ve Wagner'in bestelerine dayalı müzik eğitimi verildiği belirtilmiştir. *Sheffield Daily Telegraph*, 30 Haziran 1911, s. 6.

⁷⁵BOA, MF.MKT., 1233/49.

⁷⁶*İkdam*, H. 29 Şaban 1334/M. 1 Temmuz 1916.

Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde dünya savaşının zorlukları yanında, dönemin zorlu koşulları da okulun yakasını bırakmamıştı. 1918 senesinin sonunda başlayan İspanyol gribi tüm İstanbul gibi, Selçuk İnas Sultanî'yi de etkilemişti. Okulun iptidai kısmı öğrencilerin %15'inin hastalanması üzerine, okulun bu kısmı 1918 Aralık ayında eğitime ara vermişti⁷⁷. Salgının en erken döneminin yaşandığı bu dönemde Fatih, Beyoğlu, Eminönü gibi nüfus yoğunluğunun fazla ve insan sirkülasyonunun hızlı olduğu bölgeler hastalıktan ilk olarak etkilenmişti.

Ancak okulun kaderini değiştiren olay 1921'de okula ev sahipliği yapan Derviş Paşa Konağı'nın yanmasıydı⁷⁸. Konağın yanması üzerine binanın arazisini mektebe çevirmek isteyen Maarif Nezareti harekete geçmiş ve müteahhit firma olarak Galata merkezli Kadı Paşazâde Ahmed Burhaneddin İnşaat ve Umur-ı Nafia Şirketi ile iletişime geçilmişti⁷⁹. Yapılan keşif neticesinde 303.305 kuruş (3.033,5 Osmanlı lirası) bedelle binanın tadil ve inşa edilmesi kararlaştırılmıştı. Okulun inşası devam ederken, M. 13 Şubat 1922 tarihli bir belgeye göre paranın tahsili mesele olmuş ve inşaatın bitmesine üç ay kadar süre kaldığı bildirilerek, Gelenbevi Sultanîsi ile Selçuk Sultanî'nin inşası için 10.000 liraya ihtiyaç duyulduğu dile getirilmişti⁸⁰.

Bina tamamlandıktan sonra, sultanî binalarının maliyet ve mülkiyet işlemleri ile ilgili bir kayıta Selçuk Sultanî'nin inşaatının serencamı şu şekilde özetlenmişti:

“Selçuk Hatun Kız Sanayi Sultanîsi: Dârülmualimât'a mahsus olarak Maarif Nezareti tarafından akdemce satın alınmış iken, Fatih harikinde yanan, iş bu Şubat'ın 1337 senesinde (7.500) lira harfiye bir kısmı yeniden inşa için ve kısmı diğeriye olan inşa edilmek bulunmuştur.” Belge, okulun inşasına 3.033,5 lira maliyet hedefiyle başlanarak, inşaatın 7.500 liraya tamamlandığını ortaya koymaktadır.

Mütareke döneminde, ülke genelinde yaşanan malî zorluklar nedeniyle okulun bu dönemde, maliyet masraflarının kısılmaya çalışıldığı görülmektedir. Okul bu dönemde yeni binaya taşındığından, 1922'de okula yeni demirbaşlar alınmak zorunda kalınmıştı⁸¹. Bu bağlamda daha fazla masrafa yol açmamak “Çamaşır” dersinin diğer derslerle birleşik yapılması kararlaştırılmıştı⁸².

Okulun adı, 1923'de değiştirilmiştir. Saltanatın kalkmasına mebni olarak, sultanî isminin eski devlete aidiyet içermesinden ötürü, ülke genelinde sultanîlerin isimlerinin değiştirilmesi kararlaştırılmıştı. 26 Ağustos 1923 tarihli İstanbul Maarif Müdüriyeti'nin kararıyla kız sultanîlerinin adı “Kız Sanayi Mektepleri” olarak değiştirilmişti. Buna bağlı olarak Selçuk İnas Sultanîsi'nin ismi de Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi'ne dönüştürülmüştü⁸³.

Okul Cumhuriyet kurulduktan sonra da Türk eğitim sistemi içindeki önemini devam ettirmiştir. Özellikle güzel sanatlarda ihtisaslaşan bu okul, yurt dışına öğretmen ve öğrenciler yolladığı gibi⁸⁴yurtdışından bakanlar kurulu üyelerinin ve Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'in imzasıyla, okula yabancı öğretmen görevlendirilmişti⁸⁵. Günümüzde bu tarihi okul, Selçuk Kız Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ismiyle, aynı mekânda eğitime hizmet vermeye devam etmektedir.

⁷⁷ BOA, MFMKT., 1237/4.

⁷⁸ 14 Kasım 1921 tarihli belgede Selçuk Sultanî'nin ve Gelenbevi Sultanîsi'nin yandığını ve tamire muhtaç olduğu belirtilmekteydi. BOA, BEO., 4698/352333.

⁷⁹ BOA, Maliye Nezareti Emlak-ı Emirriye Müdüriyeti (MLEEM.), 1353/33 (R. 31 Kanunuevvel 1337/M. 31 Aralık 1921).

⁸⁰ BOA, MLEEM., 1369/33.

⁸¹ Alınan demirbaş arasında kalem, kitap, kâğıt gibi sarf malzemesi de bulunmaktaydı. 7 Haziran 1922 tarihli belge, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi* (BCA), 180.9.0.0/73.364.1 (07.06.1922).

⁸² BCA, 180.9.0.0/131.638.13.

⁸³ BCA, 180.9.0.0/131.640.9.

⁸⁴ 1927'de Selçuk Kız Sanat Mektebi'nin resim öğretmenlerinden Ahmet Mithat Bey'in giderlerinin maaş olarak kesilmesi 1932'de kararlaştırılmıştı. BCA, 180.0.0.0/43.225.3.

⁸⁵ 26 Nisan 1930 tarihli bir kararname ile Finimuk isimli bir sanat öğretmeni okulda görevinin uzatılmasına karar verilmişti. BCA, 30.18.1.2/10.22.13.

Sonuç

Sultan II. Mahmud döneminde ve sonrasında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile beraber Osmanlı Devleti çok hızlı bir değişim sürecinin içine girmiş ve bunun bir sonucu olarak eğitimde de hızlı bir modernleşme süreci yaşanmıştı. Önce askerî okullarla başlayan batılılaşma süreci, sonrasında Galatasaray Tıbbiyesi ve Dârülmuallimin gibi teknik okullarla devam etmişti. Bu okulları daha sonra rüşdiyeler ve Mekteb-i Sultanî ve idadiler takip etmişti. Erkek okulları ile başlayan süreç zamanla, kız öğrenci eğitimine de yansımış ve inas rüşdiyeleri ve Dârülmuallimât açılmıştı.

Makalede ele alınan Aksaray İnas Sanayi Mektebi ve ardılı olan mektepler Osmanlı Devleti'nde kız öğrenci eğitimi bakımından son derece mühim okullardır. Yedikule'de kurulan ilk kız sanayi mektebi önemli bir eğitim girişimidir. Ancak okul, bulunduğu mevkiinin dezavantajlı konumundan ötürü zamanla gücünü ve popülaritesini kaybetmiştir. Bunun üzerine önce Sultanahmet'te sonra Şehzadebaşı'nda ve nihayet Tarihi Yarımada'nın tam ortasında Aksaray'da İnas Sanayi Mektepleri kurulmuştur. Böylece lise seviyesinde de kız öğrencilere eğitim verilmeye başlanmıştır. Bu mekteplerde mesleki eğitim ile akademik eğitim birleştirmiştir. Aksaray İnas Sanayi Mektebi ise bir numune olarak tasarlanmış ve bu okul taşrada kurulan kız teknik okullarına da öncülük etmiştir.

Aksaray Sanayi İnas Mektebi, Sultan II. Abdülhamid döneminde bir kız teknik okulu olarak gelişim göstermişti. Okulun müfredat olarak hem akademik hem de mesleki eğitimi dengede tutması, mektebin II. Meşrutiyet döneminde elit okul seviyesine yükselmesine sebep olmuş ve aslında emperyal kolej seviyesi (lycée impérial) olan sultanî statüsünde anılması sağlanmıştı.

Okul, 1911-1922 arasındaki kesintisiz savaş döneminin bütün zorluklarına rağmen gelişimini sürdürmüş, rağbet gören bir mektep olma özelliğini korumuş ve Cumhuriyet'e ulaşılmıştı. Cumhuriyet döneminde de Türk eğitim hayatına katkıda bulunmaya devam eden bu okul, günümüzde Selçuk Kız Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak varlığını sürdürmektedir.

Aksaray İnas Sanayi Mektebi'nden Selçuk Kız Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ne uzanan süreç, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçiş sürecinde tarihsel devamlılığı ortaya koymaktadır. Arşiv kayıtlarına göre ilk olarak Aksaray'da kurulduğunu tespit ettiğimiz bu okul son olarak Fındıkzade'deki Derviş Paşa Konağı'ndaki binasına yerleşmiş olup on yıllardır kız öğrencilerin mesleki eğitimine hizmet vermeye devam etmektedir.

Bu tarz okulların doğru değerlendirilmesi ve incelenmesi gerek eğitim tarihimizin iyi anlaşılması gerekse de geleceğe tarihsel birikimin aktarılması bakımından büyük önem arz etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi
Çıkar Çatışması
Finansal Destek

Dış bağımsız.
Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review
Conflict of Interest
Grant Support

Externally peer-reviewed.
The author has no conflict of interest to declare.
The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri
Author Details

Fatih Gürcan (Doç. Dr.)
¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
 0000-0002-0905-6487 gurcanfatih@gmail.com

Kaynakça | References

1. Arşiv Kaynakları⁸⁶

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2. Süreli Yayınlar⁸⁷

İkdam

Vakit

Sheffield Daily Telegraph

3. Araştırma Eserler

Abdurrahman Şeref, Mehmed Ziyâ, İhsan (Sungu), Cemil, *Mekteb-i Sultanî 50. Yıl*, yay. haz. İzzeddin Çalışlar, Melih Şabanoğlu, İstanbul, 2018.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 2019.

Altın, Hamza, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/1, 2008, ss. 271-283.

Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, 2011.

Çalışlar İzzeddin, *Batı'ya Açılan Pencere Galatasaray Lisesi'nin 150. Yılı 1868-2018*, İstanbul, 2018.

Candeğer, Ümmügülüm, "Osmanlı Devleti'nde Kız İslahhanesi ve Kız Sanayi Mektepleri" *Türklerde Kadın*, Konya, 2020, ss. 259-274.

Cihan, Ahmet, *Osmanlı'da Eğitim*, İstanbul, 2007.

Çağır, Mine, Türk, İbrahim Caner, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. IV, İstanbul, 2017, ss. 37-50.

Çelik, Halil İbrahim "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Dil Eğitimi (Paris Mekteb-i Osmânîsi Örneği)", *Her Yönüyle Yabancı Dil Üzerine Araştırmalar III*, Konya 2018, ss. 89-101.

Demir, Mine, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Bıçkı Dikişin Yeri (1908-1952)*, İstanbul, 2019.

Dönmez, E. Naza, "Cumhuriyet Döneminde Erken ve Klasik Osmanlı Üsluplarının Bir Sentezi: İstanbul'da Selçuk Sultan Camii", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, S. 73, İstanbul 2003, ss. 43-50.

Emiroğlu, İbrahim, *Anadolu Liseleri*, İzmir, 1995.

Engin, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, C. II, İstanbul, 1977.

Engin, Vahdettin, *Mekteb-i Sultanî-Galatasaray Lisesi Kuruluş*, İstanbul, 2018.

Findley, Caret V., *Kalemeyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, İstanbul, 1996.

Fortna, Benjamin C., *Mekteb-i Hümayun*, İstanbul, 2005.

Hayta, Sibel, *1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitimine Katkıları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.

İpşirli, Mehmet, "Harem" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XVI, İstanbul, 1997, ss. 135-138.

Nembrini Jean-Louis, Polivka Pierre, *Le LoisScolaires de Jules Ferry En Lot-Et-Garonne*, Garonne, 1982.

Sâlnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye (Altıncı Sene), İstanbul, 1321.

Semenderoğlu, Vefa, O. Tanburacı Osman, *Dünden Bugüne Galatasaray*, İstanbul, 1997.

Tirfil, Tuğçem, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde Eğitim Yapısında Değişim ve Dönüşüm: Sultaniler*, İstanbul, 2022.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara, 1998.

Ülman, Yeşim Işıl, *Galatasaray Tıbbiyesi*, İstanbul, 2017.

Vurgun, Ahmet, "19. Yüzyıl Türkiye'sinde Eğitimde Modernleşme Atağı: II. Mahmud ve Tanzimat Döneminde Eğitime Bakış", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Ankara, 2024, ss. 185-208.

Yılmaz, Ziya, "Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul, 1995, ss. 341-345.

⁸⁶Arşiv kaynaklarının ayrıntılı künyeleri dipnotlarda verilmiştir.

⁸⁷Süreli yayınların ayrıntılı künyeleri dipnotlarda verilmiştir.

4. Elektronik Kaynaklar

<https://www.education.gouv.fr/loi-sur-l-enseignement-primaire-du-10-avril-1867-11000.%20> (Çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 7 Mart 2025).

<https://eskiharita.istanbul/> (Çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 7 Mart 2025).

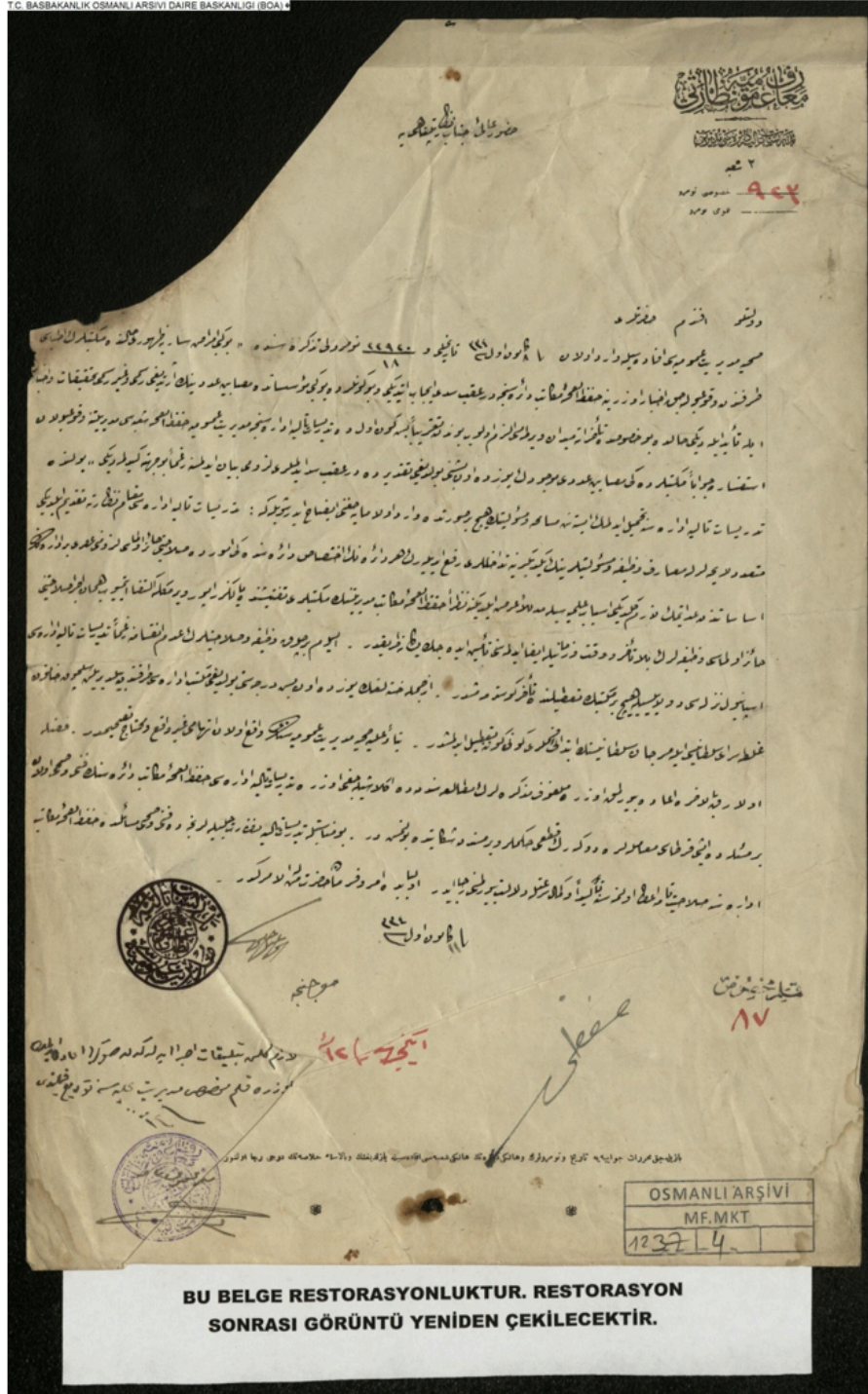

Ek | Appendix

Supplementary Figure 1

Bulaşıcı hastalığa yakalanan öğrenci sayısı %15'i bulan Selçuk Hatun, Galatasaray Sultanîsi ile Mercan Sultanî mekteplerinde eğitime ara verilmesi.

Supplementary Figure 3

Selçuk Kız San'at Mektebinde görevli olan Madam Finimuk'un görev süresinin uzatılması ile alakalı Bakanlar Kurulu Kararı.

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube
Sayı: **9764**

Kararname

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

İstanbul güzel san'atlar akademisinde ve Selçuk kız san'at mektebi ile Sultan Ahmet gece san'at mektebinde müstahdem madam (Finimuk) un san'atından istifade edilmesine mebni 18/3/930 tarihinde hitam bulan mukavelesinin temdidi ; Maarif Vekâletinin 19/4/930 tarih ve 1764 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekâletinin 4/930 tarihli mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 26/4/930 tarihli iqtimaında tasvip ve kabul olunmuştur .

26/4/930

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V. *İsmail* Ad. V. *M. S. A. K.* M. M. V. *M. K. A. K.*

Da. V. *S. K. A.* Ha. V. *S. K. A.* Ma. V. *S. K. A.*

Mf. V. *Amel K. A.* Na. V. *Recep* İ. V. *S. K. A.* Ş. İ. M. V. *S. K. A.*

080	18	01	02	10	22	13
-----	----	----	----	----	----	----

Supplementary Figure 4

Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi, Selçuk Kız Sanat Mektebi (XX. Yüzyılın Başları)

Supplementary Figure 5

Selçuk Kız Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nin Tarihi Binasının Ön ve Arka Cepheden Görünümü

Arka Cephe

